

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ І ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

М. І. МАЛЬОВАНИЙ, доктор економічних наук

Н. В. БОНДАРЕНКО, кандидат економічних наук

І. О. ОРЛОВ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет

У статті обґрунтовано, що система недержавного соціального страхування є важливою складовою сучасного механізму соціального захисту населення, яка виконує соціальні і економічні функції. Визначено, що ефективне функціонування цієї системи можливе лише за умови наявності чітко структурованих елементів: суб'єктів, об'єктів, інфраструктури та регуляторного механізму. Розкрито сутність основних типів зв'язків – інфраструктурних, фінансових, регуляторних і соціальних – які забезпечують цілісність і динамічність системи. Проаналізовано функції недержавного соціального страхування та запропоновано їх групування, що дозволяє комплексно оцінити його роль у розвитку суспільства.

Ключові слова: недержавне соціальне страхування, система соціального захисту, страхові продукти, функції страхування, принципи функціонування, фінансова сталість, регуляторний механізм, інституційний підхід, інфраструктура, соціальні ризики.

Постановка проблеми. Соціальний захист населення є ключовим елементом стабільного розвитку будь-якої держави, особливо в умовах економічної нестабільності та соціальних викликів. Система недержавного соціального страхування відіграє дедалі важливішу роль у забезпеченні додаткових гарантій для громадян, компенсуючи недоліки державного соціального забезпечення. У сучасних умовах, коли зростає потреба у диверсифікації джерел соціального захисту, розвиток недержавного страхування набуває особливого значення. Водночас недостатній рівень обізнаності населення, обмежена платоспроможність та недосконалість нормативно-правової бази стримують ефективне функціонування цієї системи. Військові дії в Україні лише посилили актуальність проблеми, адже держава не в змозі самостійно покрити всі соціальні ризики. Тому постає необхідність глибокого дослідження економічної сутності та принципів функціонування системи недержавного соціального страхування як складової фінансової безпеки громадян та інструменту соціальної стійкості суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо системи недержавного соціального страхування виявляє зростаючу увагу науковців до її функціонування, розвитку та впливу на

соціальну стабільність і економічну стійкість. Останні наукові праці розглядають різноманітні аспекти цієї системи, зокрема її організаційні, фінансові та регуляторні функції, а також принципи, що забезпечують її ефективність.

Зокрема, вітчизняні дослідники, такі як О. Черевко, І. Захарченко, В. Лобода, аналізують еволюцію системи недержавного соціального страхування в Україні, підкреслюючи важливість економічної ефективності, державного нагляду та гнучкості в управлінні цією системою. Вони звертають увагу на необхідність розробки нових підходів до забезпечення рівного доступу до соціального захисту для різних соціальних груп, а також на роль інвестиційної діяльності у забезпеченні фінансової сталості системи.

Міжнародні дослідники, зокрема Д. Бланшар і О. Тросс, М. Орзак, Р. Батлер і Ф. Брайан, у своїх роботах акцентують увагу на важливості добровільності, накопичувальності та прозорості як ключових принципів функціонування недержавного соціального страхування. Вони також розглядають взаємозв'язок між соціальною інтеграцією та економічною стабільністю, наголошуючи на необхідності розвитку фінансових інструментів для покращення конкурентоспроможності системи на глобальному ринку.

Попри значні наукові досягнення, дослідження в галузі недержавного соціального страхування потребують подальшого розвитку, зокрема в умовах нових економічних викликів і трансформацій в системі соціального захисту. Сучасний стан вітчизняного соціального страхування вимагає детальнішого аналізу нових ризиків, пов'язаних із економічною нестабільністю та демографічними змінами, а також удосконалення механізмів регулювання та моніторингу діяльності страхових компаній. Тому науковцям важливо зосередитись на дослідженні впливу цифровізації на розвиток системи, розвитку інноваційних моделей страхування та покращенні інвестиційної політики в контексті збереження фінансової стабільності системи.

Метою статті є всебічне дослідження функцій і принципів функціонування системи недержавного соціального страхування, визначення їх соціально-економічної сутності та ролі у забезпеченні фінансової сталості, соціальної захищеності населення й економічного розвитку, а також обґрунтування напрямів удосконалення механізмів її регулювання в умовах трансформаційної економіки.

Методика досліджень включає в себе ґрунтовне вивчення теоретичних і науково-методичних джерел, присвячених функціонуванню системи недержавного соціального страхування, її еволюції, структури, функцій та принципів. Застосовувалися загальнонаукові методи дослідження, зокрема: аналіз і синтез для систематизації підходів до класифікації функцій і принципів; логічне узагальнення для формулювання авторського бачення сутності системи; абстрагування для виявлення ключових характеристик і взаємозв'язків між елементами; порівняльний аналіз для виявлення спільних і відмінних рис у підходах вітчизняних та зарубіжних учених. Також використовувався структурно-функціональний підхід для обґрунтування ролі недержавного соціального страхування у забезпеченні соціальної стабільності та фінансової сталості.

Результати дослідження. Система недержавного соціального страхування є важливим елементом соціального захисту населення, що забезпечує фінансову стабільність громадян у кризових ситуаціях, таких як старіння, втрата працездатності чи інші соціальні ризики. Проте відсутність єдиного розуміння категоріального апарату, що включає визначення сутності, функцій та принципів її функціонування, суттєво обмежує можливості ефективного аналізу й управління цією системою.

Теоретичне осмислення понять «система», «соціальне страхування», «недержавне соціальне страхування» є основою для формування науково-обґрунтованих підходів до їх практичного застосування. Чітке визначення категоріального апарату дозволяє не лише зрозуміти внутрішню логіку функціонування системи, але й визначити її ключові елементи, взаємозв'язки між ними, а також окреслити основні функції, які вона виконує в сучасній економіці. Важливим завданням є також формування системи принципів, які забезпечують ефективність роботи недержавного соціального страхування. Визначення таких принципів, як добровільність, накопичувальність, прозорість і справедливість, дозволяє структурувати підходи до регулювання цієї системи, спрямованої на досягнення соціально-економічних цілей. Без чітко окреслених принципів і функцій недержавне соціальне страхування втрачає свою здатність слугувати інструментом фінансового захисту і стимулювання економічного розвитку.

Таким чином, розгляд теоретичних аспектів, що стосуються сутності та структури системи недержавного соціального страхування, її функцій та принципів, є фундаментом для подальших досліджень. У цьому підрозділі увага буде зосереджена на аналізі наукових підходів до визначення категоріального апарату, функцій та принципів функціонування цієї системи, що дозволить забезпечити комплексний підхід до розуміння її ролі у соціально-економічному розвитку.

Система недержавного соціального страхування, як складний соціально-економічний феномен, потребує чіткого теоретичного обґрунтування, що базується на визначенні її ключових категорій. Проте у науковій літературі спостерігається відсутність єдиного підходу до розуміння таких понять, як «система», «соціальне страхування» та «недержавне соціальне страхування». Ця різноманітність пояснюється як еволюцією соціально-економічних умов, так і науковою багатовимірністю досліджуваного явища. Водночас, саме чітке визначення цих категорій є фундаментом для розуміння структури, функцій та принципів функціонування системи, а також для формування ефективних політик у цій сфері.

Поняття «система» є одним із ключових у дослідженнях, присвячених організації соціального страхування. У класичному розумінні, яке базується на роботах Л. фон Берталанфі, система розглядається як сукупність взаємозалежних елементів, що діють узгоджено для досягнення спільної мети [1]. У цьому контексті система соціального страхування виступає як цілісна структура, що включає суб'єктів, об'єкти та механізми їх взаємодії. Такий підхід дозволяє оцінити роль кожного елемента у забезпеченні стабільності та ефективності

системи. Водночас, ряд науковців, серед яких Д. Норт, акцентують увагу на інституційній природі системи, визначаючи її як набір формальних і неформальних правил, які впливають на поведінку економічних агентів і забезпечують узгодженість їхніх дій [2]. Відповідно, в межах інституційного підходу, система соціального страхування розглядається як механізм регулювання відносин між державою, приватними структурами та громадянами.

Перехід від загального поняття «система» до «соціального страхування» демонструє зв'язок між організаційною структурою та її соціальною функцією. Соціальне страхування часто визначається як механізм перерозподілу економічних ресурсів, що забезпечує захист громадян від соціальних ризиків, таких як старість, хвороба чи втрата працездатності [3]. Основними характеристиками соціального страхування є внесковий принцип, солідарність поколінь і фінансова сталість. На думку Н. Барра, соціальне страхування є основою для підтримки соціальної рівності та стабільності, водночас воно потребує адаптації до демографічних і економічних змін [4]. Однак, як відзначають деякі дослідники, включаючи Р. Хольцмана, у сучасних умовах класична модель соціального страхування зазнає критики через її залежність від макроекономічних чинників, що викликає потребу у пошуку альтернативних, гнучкіших підходів [5].

Недержавне соціальне страхування є однією з таких альтернатив, яка функціонує через приватні структури, такі як страхові компанії та пенсійні фонди. Воно доповнює державні системи, зменшуючи навантаження на бюджет та стимулюючи економічну активність через акумуляцію заощаджень [6]. Проте існує значна варіативність у визначенні цього поняття. Наприклад, Дж. Стігліц вважає, що недержавне соціальне страхування має гнучкий характер, що дозволяє адаптуватися до специфіки різних груп населення. Водночас, П. Даймонд і Н. Барр підкреслюють його залежність від фінансової грамотності населення та ефективності регуляторної політики [7, 8].

Окремо слід зупинитися на проблемі чіткого розмежування понять «соціальне страхування», «соціальне забезпечення» та «соціальна допомога». У міжнародних дослідженнях підкреслюється, що соціальне страхування базується на принципі внесковості, тоді як соціальне забезпечення фінансується з державного бюджету та надається незалежно від участі у страхових програмах [9]. Соціальна допомога, у свою чергу, має цільовий характер і спрямована на підтримку найбільш уразливих категорій населення [10]. Проблема розмежування цих понять часто стає причиною плутанини у розробці та впровадженні соціальних політик.

Значний внесок у розуміння еволюції понять у сфері соціального страхування зробили Г. Еспінг-Андерсен і Дж. Пітерсон, які проаналізували роль держави та приватних структур у формуванні соціальних систем у країнах із різними економічними моделями [11]. Їхні дослідження свідчать, що ефективність недержавного соціального страхування залежить від рівня розвитку інституційного середовища, що підкреслює важливість державного регулювання у цій сфері. Узагальнюючи результати аналізу, можна зробити висновок, що система недержавного соціального страхування є багатовимірним

явищем, яке поєднує елементи інституційного регулювання, фінансової сталості та соціальної справедливості.

Водночас, система недержавного соціального страхування є складним соціально-економічним утворенням, яке функціонує через взаємодію різноманітних елементів, механізмів та інституцій. Вона відображає структуровану сукупність компонентів, які працюють на досягнення спільної мети – забезпечення соціального захисту через використання накопичувального та добровільного страхування. Для аналізу цієї системи важливо спиратися на положення сучасних економічних теорій, які досліджують структури та зв'язки систем, зокрема теорію систем Л. фон Берталанфі, інституціональний підхід Д. Норта та концепцію складних адаптивних систем. Згідно з теорією систем, запропонованою Л. фон Берталанфі, будь-яка система складається з елементів, які пов'язані між собою інформаційними, функціональними або матеріальними зв'язками [1]. У контексті недержавного соціального страхування можливо виокремити такі елементи (рис. 1.):

Рис. 1. Елементи системи недержавного соціального страхування

Ключовим елементом системи є взаємозв'язки між її складовими. Наприклад, суб'єкти системи – страхувальники і страховики – взаємодіють через укладення страхових угод, які регулюються законодавчою базою. Інфраструктура системи, включаючи платформи автоматизації страхових операцій і системи управління інвестиціями, забезпечує ефективність і прозорість взаємодії між суб'єктами [2].

Інституціональний підхід дозволяє розглянути недержавне соціальне страхування як систему, що функціонує в рамках набору формальних (закони, нормативи) і неформальних (довіра, культура заощаджень) правил. Наприклад, у дослідженні Дж. Пітерсона наголошується, що розвиток недержавного

соціального страхування можливий лише за умови формування сприятливого інституційного середовища, яке включає ефективну систему контролю і регулювання [8].

Сучасні економічні концепції складних адаптивних систем (complex adaptive systems) також застосовуються до аналізу недержавного соціального страхування. Ця концепція, яка отримала розвиток у роботах Дж. Холланда, визначає систему як таку, що здатна адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі через модифікацію зв'язків між її елементами [12]. Наприклад, розвиток цифрових платформ у сфері страхування дозволяє підвищити ефективність роботи системи через зменшення трансакційних витрат та поліпшення доступу до послуг.

Одним із важливих аспектів функціонування системи є її зв'язок із зовнішнім середовищем. Недержавне соціальне страхування впливає на економіку через акумуляцію заощаджень населення та їх інвестування у національні економічні проєкти. Це забезпечує стійкий приплив довгострокового капіталу та сприяє зростанню економіки [5]. З іншого боку, система реагує на вплив зовнішніх чинників, таких як економічна криза чи зміни у демографічній структурі, що вимагає гнучкості у регуляторних підходах.

Однак, у літературі наголошується на ряді проблем, які ускладнюють чітке визначення структури системи. Зокрема, дослідження Р. Хольцмана вказують на слабкий рівень координації між державними і приватними інституціями, що може призводити до дублювання функцій або виникнення прогалин у соціальному захисті [5]. Інша проблема – недовіра населення до приватних страховиків, яка часто базується на недостатньому рівні фінансової грамотності [13]. Отже, система недержавного соціального страхування є динамічною структурою, яка функціонує через взаємодію різноманітних зв'язків між її елементами. Вона базується на фінансових потоках, регуляторному впливі, інфраструктурній підтримці та соціальному контексті. Така складна взаємодія забезпечує її стійкість і адаптивність, дозволяючи реагувати на зовнішні виклики та потреби населення. Тому, на основі дослідження наукових джерел (рис. 2) слід виокремити такі зв'язки у системі недержавного соціального страхування між її елементами.

Інфраструктура системи відіграє роль «сполучної тканини», забезпечуючи зв'язки між усіма елементами. До її складу входять фінансові установи, ІТ-платформи, консультаційні компанії та організації, які надають допомогу в управлінні ризиками. Наприклад, сучасні цифрові платформи дозволяють автоматизувати процеси укладення договорів, розрахунку внесків і виплат, а також моніторингу фінансових потоків. Це сприяє підвищенню прозорості та зниженню адміністративних витрат [14]. Цифровізація також забезпечує зв'язок між страховиками та державними органами, які контролюють дотримання нормативних вимог. Через використання автоматизованих систем обміну даними держава отримує можливість оперативно оцінювати фінансовий стан страховиків, забезпечуючи стабільність системи.

Держава є важливим суб'єктом, який забезпечує нормативно-правову основу для функціонування системи.

Рис.2. Взаємозв'язки системи недержавного соціального страхування

Законодавчі акти визначають мінімальні вимоги до розмірів резервів, рівня диверсифікації інвестицій, а також механізмів захисту прав страхувальників. Наприклад, в Україні регулятором виступає Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, яка контролює діяльність страхових компаній та недержавних пенсійних фондів.

Регуляторні зв'язки забезпечують зворотний вплив між страховиками та державою. Страховики зобов'язані надавати звітність щодо своїх фінансових показників, дотримання нормативів і виконання страхових зобов'язань. У свою чергу, держава надає гарантії стабільності системи, зокрема через механізми страхування ризиків неплатоспроможності страховиків [8].

Фінансові зв'язки є центральним елементом системи недержавного соціального страхування, оскільки забезпечують акумуляцію, розподіл і використання ресурсів. Основним джерелом фінансових потоків є внески страхувальників. Ці кошти акумулюються страховиками, які здійснюють їх інвестування для отримання додаткового доходу. Дослідження Р. Хольцмана показують, що успішне інвестування резервів забезпечує фінансову сталість системи і дозволяє виконувати зобов'язання навіть у періоди економічних криз [5].

Інвестиційні зв'язки між страховиками та фінансовими ринками включають використання різних фінансових інструментів, таких як державні облігації, акції, інвестиції в нерухомість. Ці зв'язки створюють додаткові механізми інтеграції

системи в національну економіку, забезпечуючи приплив капіталу до стратегічно важливих секторів.

Соціальні зв'язки системи відображають її взаємодію з населенням і вплив на соціальну стабільність. Недержавне соціальне страхування сприяє формуванню культури заощаджень, довіри до фінансових установ та підвищенню соціальної відповідальності громадян. Як зазначає Б. Еспінг-Андерсен, ефективність соціальних зв'язків залежить від здатності системи враховувати індивідуальні потреби населення та пропонувати адекватні страхові продукти [11].

Важливою складовою системи недержавного соціального страхування є її функції. Функція як економічна категорія вказує на роль або призначення об'єкта, системи чи процесу у загальному механізмі економічної діяльності. У контексті недержавного соціального страхування функції визначають основні завдання та цілі, які система виконує для забезпечення соціального захисту, економічної стабільності й ефективного використання фінансових ресурсів. Визначення функцій є необхідним для оцінки ефективності системи, її здатності виконувати суспільно важливі завдання та адаптуватися до змін соціально-економічного середовища. Проте, як свідчать дослідження, у науковій літературі немає єдиного підходу до переліку та визначення функцій недержавного соціального страхування, що зумовлює необхідність їхнього детального аналізу.

Н. Барр у своїй праці *The Economics of the Welfare State* зазначає, що основними функціями соціального страхування є забезпечення захисту від соціальних ризиків, таких як старість, втрата працездатності чи доходу, перерозподіл ресурсів між різними групами населення та стимулювання накопичень [4]. На його думку, недержавне страхування відрізняється від державного акцентом на добровільному характері та індивідуалізації накопичень, що дає змогу більш ефективно розподіляти ресурси. Р. Хольцман і Р. Хінц у своїй роботі *Old-Age Income Support in the 21st Century* акцентують увагу на інвестиційній функції, яка забезпечує мобілізацію довгострокових заощаджень через їхнє інвестування у фінансові ринки, інфраструктурні проєкти та економічні ініціативи [5]. Вони підкреслюють, що ця функція є унікальною для недержавних систем, оскільки вони не обмежуються лише виконанням соціальних завдань, а й сприяють розвитку національної економіки. Дж. Стігліц у праці *Economics of the Public Sector* розглядає функцію диверсифікації ризиків як одну з ключових переваг недержавного соціального страхування. Він зазначає, що можливість обирати страхові програми відповідно до індивідуальних потреб і фінансових можливостей сприяє зниженню ризиків непередбачуваних витрат [6].

У науковій літературі акцентується увага на тому, що однією з ключових функцій недержавного соціального страхування є забезпечення у майбутньому фінансової незалежності громадян формуванням індивідуальних накопичень. Така система сприяє розвитку довіри до фінансових установ і розвитку культури заощаджень серед населення. Окремо підкреслюється важливість регуляторної функції, що реалізується через встановлення чітких нормативних вимог до діяльності недержавних страхових компаній і пенсійних фондів. Це, у свою

чергу, сприяє підвищенню прозорості функціонування системи та захисту прав застрахованих осіб. Наукові праці Б. Еспінг-Андерсена підкреслюють соціальну інтеграцію як важливу функцію. Він зазначає, що недержавне соціальне страхування сприяє залученню різних соціальних груп до процесу накопичень, що формує соціальну відповідальність і зменшує нерівність [11].

Сучасні підходи до дослідження проблематики недержавного страхування акцентують на тому, що однією з важливих функцій недержавного соціального страхування є здатність адаптуватися до змін соціально-економічного середовища. Приватні страхові системи характеризуються більшою гнучкістю, що дозволяє їм швидше реагувати на зовнішні виклики, забезпечуючи тим самим конкурентоспроможність і довгострокову ефективність. Окрему увагу приділено інвестиційній функції, яка особливо актуальна для економік із розвиненими ринками капіталу. Завдяки інвестуванню накопичених коштів у національні проекти система сприяє економічному зростанню та створенню нових робочих місць. Також виокремлюється стабілізаційна функція, що виявляється у здатності підтримувати платоспроможність населення у періоди економічної нестабільності. У випадках, коли державна система соціального захисту не справляється з викликами, саме недержавне страхування може виступати важливим інструментом підтримки соціальної стійкості.

На основі проведеного аналізу функції недержавного соціального страхування можна згрупувати за кількома напрямками (рис. 3).

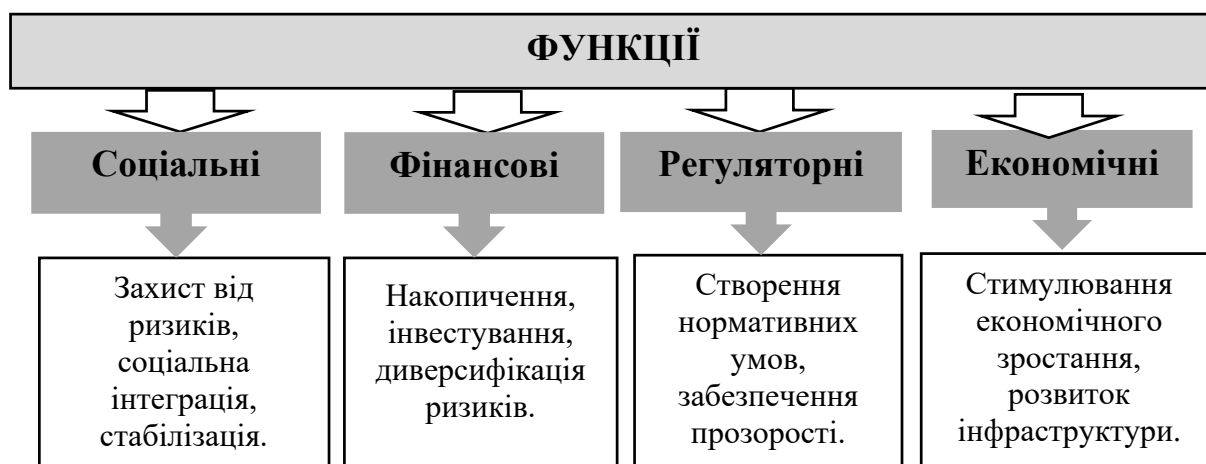

Рис. 3. Функції недержавного соціального страхування

На основі проведеного аналізу наукових підходів до визначення функцій недержавного соціального страхування можна сформулювати власне трактування суті цих функцій. У нашому дослідженні функції розглядаються як ключові напрямки діяльності системи, які відображають її соціально-економічну сутність і визначають внесок у забезпечення соціальної стабільності, економічного розвитку та фінансової сталості. Групування функцій дозволяє підкреслити багатовимірність ролі системи та її значення для суспільства.

Соціальні функції недержавного соціального страхування реалізуються через забезпечення фінансового захисту громадян від соціальних ризиків і сприяння соціальній інтеграції. Визначальною є функція захисту від соціальних

ризиків, яка забезпечує компенсацію втрат доходів у разі старості, непрацездатності чи хвороби. Соціальна інтеграція виступає важливим елементом, оскільки залучає різні групи населення до процесу створення власного соціального захисту, формуючи відповідальність і сприяючи зменшенню соціальної нерівності. Ці функції дозволяють системі виконувати роль інструменту підтримки соціальної стабільності та довгострокового планування життя громадян.

Фінансові функції спрямовані на формування та ефективне управління ресурсами системи. Накопичувальна функція полягає у створенні фінансових резервів через добровільні внески громадян і юридичних осіб. Ці резерви є базою для майбутніх страхових виплат і підтримки фінансової незалежності населення. Інвестиційна функція забезпечує мобілізацію накопичених коштів у розвиток національної економіки через їх розміщення у фінансові інструменти, інфраструктурні проекти та державні облігації. Це створює додатковий економічний ефект, зміцнюючи фінансову сталість системи. Функція диверсифікації ризиків спрямована на мінімізацію залежності від одного джерела доходу чи ризиків, завдяки чому забезпечується стійкість системи навіть в умовах економічної нестабільності.

Регуляторні функції відображають роль держави у формуванні нормативних умов для функціонування системи. Вони включають створення правового поля, що гарантує прозорість діяльності суб'єктів системи, забезпечення фінансової стабільності та захист прав страхувальників. Регуляторні функції також забезпечують моніторинг і контроль виконання нормативів, що сприяє довірі до системи та її ефективному функціонуванню [15].

Економічні функції системи недержавного соціального страхування пов'язані зі стимулюванням економічного зростання та розвитком фінансової інфраструктури. Завдяки акумуляції значних фінансових ресурсів система забезпечує їхнє ефективне використання, спрямовуючи кошти на розвиток економіки та реалізацію стратегічних проектів. Крім того, розвиток фінансових інструментів і технологічних платформ сприяє підвищенню конкурентоспроможності системи та її інтеграції у глобальну економіку.

Принципи функціонування системи недержавного соціального страхування є базовими засадами, які визначають її функціональність, організацію і стійкість. У соціально-економічному контексті принципи виступають регуляторними механізмами, що забезпечують ефективність роботи системи, її адаптивність до зовнішніх викликів і довіру з боку учасників. Вони слугують орієнтирами для розробки стратегій, політик і практичних рішень у сфері недержавного соціального страхування. Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити основні принципи і оцінити їхній вплив на діяльність системи [16]. Сукупність цих засад створює підґрунтя для стабільної і ефективної роботи системи. М. Орзак акцентує увагу на стабільності та рівності доступу. На думку автора, стабільність визначає здатність системи виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками навіть за умов економічних криз, а рівність доступу дозволяє уникати дискримінації та забезпечувати участь різних соціальних груп у системі [17]. Наголошується на важливості принципів

добровільності, накопичувальності і прозорості, які відіграють визначальну роль у функціонуванні системи. Добровільна участь дає змогу фізичним і юридичним особам самостійно обирати формат залучення до страхових програм, принцип накопичувальності формує фінансову базу для здійснення майбутніх виплат, а прозорість забезпечує відкритість діяльності страховиків, що сприяє зростанню довіри серед страхувальників. Особливо важливим є те, що рівність доступу може стати інструментом соціальної інтеграції.

У сучасних наукових підходах значна увага приділяється таким принципам функціонування системи недержавного соціального страхування, як економічна ефективність і державний нагляд. Ефективність досягається шляхом раціонального використання ресурсів, що дозволяє мінімізувати витрати та забезпечити максимальний соціально-економічний результат. Державний нагляд, у свою чергу, гарантує дотримання законодавчих вимог і забезпечує захист прав страхувальників, формуючи правову впорядкованість функціонування системи.

Окремі дослідження акцентують увагу на необхідності забезпечення гнучкості та публічності управління системою. Гнучкість дозволяє адаптувати діяльність недержавних страхових структур до динамічних умов економіки, змін у демографічному складі населення та зовнішніх викликів. Публічність, як принцип, забезпечує відкритість інформації щодо діяльності страховиків, що, своєю чергою, підвищує рівень довіри до системи. Також серед важливих принципів виокремлюються конкурентність і фінансова сталість. Конкуренція на ринку страхових послуг стимулює покращення якості обслуговування, розширення спектру страхових продуктів і підвищення орієнтації на потреби клієнта. Фінансова сталість забезпечується через ефективне управління ризиками та накопичення достатніх резервів. Не менш актуальними є принципи фінансової прозорості та незалежності страховиків. Дотримання стандартів звітності, проведення аудиту та публічність діяльності сприяють підвищенню надійності системи. Незалежність страхових компаній у прийнятті управлінських рішень дозволяє їм оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища та ефективно реалізовувати стратегії розвитку. Крім того, серед сучасних вимог до системи недержавного соціального страхування виокремлюється адаптивність, яка є передумовою довгострокової стійкості. Вона передбачає здатність системи гнучко реагувати на соціально-економічні зміни, забезпечуючи її життєздатність в умовах нестабільності.

На основі аналізу можна виокремити ключові принципи функціонування системи недержавного соціального страхування: добровільність, накопичувальність, прозорість, стабільність, фінансова сталість, гнучкість, соціальна спрямованість, економічна ефективність, державний нагляд, конкурентність, адаптивність. Для глибшого розуміння їхньої ролі доцільно згрупувати принципи за напрямками впливу на систему.

Організаційні принципи охоплюють добровільність, гнучкість та адаптивність. Ці засади забезпечують можливість громадянам обирати страхові продукти, що відповідають їхнім потребам, а системі – адаптуватися до змін зовнішнього середовища. Фінансові принципи, такі як накопичувальність,

фінансова сталість та економічна ефективність, спрямовані на формування й управління ресурсами системи. Соціальні принципи, включаючи соціальну спрямованість та рівність доступу, акцентують увагу на забезпеченні соціальної справедливості та доступності системи для всіх категорій населення. Регуляторні принципи, серед яких державний нагляд, прозорість і конкурентність, забезпечують законність, контроль та ефективність функціонування системи.

Висновки. Проведений аналіз економічної сутності, структури, функцій та принципів функціонування системи недержавного соціального страхування дозволив встановити її багатовимірний характер і ключову роль у забезпеченні соціального захисту громадян. У підрозділі було окреслено понятійно-категоріальний апарат, розглянуто еволюцію та сучасні підходи до визначення системи, що дозволило сформулювати її як сукупність взаємопов'язаних елементів, які функціонують у межах регуляторного середовища.

Визначення елементів системи, їхніх взаємозв'язків та характеристик підтвердило, що її ефективність залежить від узгодженості роботи суб'єктів, об'єктів та інфраструктури. Розгляд функцій системи – соціальної, фінансової, інвестиційної та регулюючої – продемонстрував її багатогранність і значущість у вирішенні як соціальних, так і економічних завдань. Виокремлені принципи функціонування забезпечують її стабільність, прозорість і адаптивність до зовнішніх змін.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що система недержавного соціального страхування є складним і водночас гнучким соціально-економічним утворенням, здатним доповнювати державні механізми соціального захисту. Її ефективність визначається узгодженістю функціонування ключових елементів системи, наявністю чітких функцій та принципів організації, а також здатністю адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Визначення типів взаємозв'язків між суб'єктами, об'єктами, інфраструктурою та регулятором дозволяє розглядати систему як динамічний механізм, що забезпечує не лише соціальну стабільність, а й фінансову стійкість. Подальше удосконалення механізмів державного регулювання, розвиток інфраструктури та цифрових рішень має стати пріоритетом у формуванні ефективної моделі недержавного соціального страхування в Україні.

Література:

1. Bertalanffy L. von. *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. URL: https://archive.org/details/generalsystemthe0000bert_f7s2. (дата звернення 23.01.2025).
2. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 164 p. (Political Economy of Institutions and Decisions). URL: <https://www.cambridge.org/core/books/institutions-institutional-change-and-economic-performance/AAE1E27DF8996E24C5DD07EB79BBA7EE>. (дата звернення 23.01.2025).
3. OECD. Social Expenditure Update 2019: Public social spending is high in many OECD countries. URL: <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>.

4. Barr N. *The Economics of the Welfare State*. 6-s edition. Oxford: Oxford University Press, 2020. 424 p. URL: <https://www.amazon.com/Economics-Welfare-State-Nicholas-Barr/dp/0198748582>.
5. Holzmann R., Hinz R. *Old-Age Income Support in the 21st Century: An International Perspective on Pension Systems and Reform*. Washington, D. C.: World Bank, 2005. 232 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/31770345_Old-Age_Income_Support_in_the_21st_Century_An_International_Perspective_on_Pension_Systems_and_Reform_R_Holzmann_RP_Hinz.
6. Stiglitz J. E., Rosengard J. K. *Economics of the Public Sector*. 4-е вид. New York: W. W. Norton & Company, 2015. 923 p. URL: <https://www.amazon.it/Economics-Public-Sector-Joseph-Stiglitz/dp/039392522>.
7. Barr N., Diamond P. *Reforming Pensions: Principles and Policy Choices*. Oxford: Oxford University Press, 2008. 368 p. URL: <https://www.amazon.com/Reforming-Pensions-Principles-Policy-Choices/dp/0195311302>.
8. Pierson P. *The New Politics of the Welfare State*. Washington, D. C. : Georgetown University Press, 2001. 265 p. URL: <https://press.georgetown.edu/book/new-politics-welfare-state>.
9. OECD. *OECD Pensions Outlook 2022*. Paris: OECD Publishing, 2022. 202 p. DOI: 10.1787/20c7f443-en.
10. Deacon B. *Global Social Policy: International Organizations and the Future of Welfare*. London: SAGE Publications, 1997. 252 p. URL: https://books.google.com/books/about/Global_Social_Policy.html?id=cIS8nQAACA AJ.
11. Esping-Andersen, G. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 1990. 258 p. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691038274/the-three-worlds-of-welfare-capitalism>.
12. Holland J. H. *Complex Adaptive Systems*. New York: Basic Books, 1995. 183 p. URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691127027/introduction-to-complex-adaptive-systems>.
13. Barrientos A. *Social Protection in Latin America: Causality, Stratification and Outcomes*. Cham : Palgrave Macmillan, 2024. 293 p. DOI: 10.1007/978-3-031-49795-7.
14. Hanappi T. *Reforming Pensions in Europe*. London : Routledge, 2006. 320 p.
15. Небаба Н. О. Система недержавного пенсійного забезпечення в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2014. № 12(2). С. 41–44.
16. Мальований М. І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні: монографія. Умань: Сочінський М. М., 2016. 496 с.
17. Orszag P. R., Stiglitz J. E. *Rethinking Pension Reform: Ten Myths about Social Security Systems*. Washington, D. C. : World Bank, 2001. 48 p. (New Ideas about Old Age Security). URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13953>.

References:

1. Bertalanffy, L. von. (1968). *General system theory: Foundations, development, applications*. URL: https://archive.org/details/generalsystemthe0000bert_f7s2. (Accessed February 2, 2025).
2. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/institutions-institutional-change-and-economic-performance/AAE1E27DF8996E24C5DD07EB79BBA7EE>. (Accessed March 17, 2025).
3. OECD. (2019). *Social expenditure update 2019: Public social spending is high in many OECD countries*. Paris: OECD Publishing. URL: <https://www.oecd.org/social/expenditure.htm>. (Accessed May 1, 2025).
4. Barr, N. (2020). *The economics of the welfare state* (6th ed.). Oxford: Oxford University Press. URL: <https://www.amazon.com/Economics-Welfare-State-Nicholas-Barr/dp/0198748582>. (Accessed April 8, 2025).
5. Holzmann, R., Hinz, R. (2005). *Old-age income support in the 21st century: An international perspective on pension systems and reform*. Washington, D. C.: World Bank. URL: <https://www.researchgate.net/publication/31770345>. (Accessed March 25, 2025).
6. Stiglitz, J. E., Rosengard, J. K. (2015). *Economics of the public sector* (4th ed.). New York: W. W. Norton & Company. URL: <https://www.amazon.it/Economics-Public-Sector-Joseph-Stiglitz/dp/039392522>. (Accessed January 28, 2025).
7. Barr, N., Diamond, P. (2008). *Reforming pensions: Principles and policy choices*. Oxford: Oxford University Press. URL: <https://www.amazon.com/Reforming-Pensions-Principles-Policy-Choices/dp/0195311302>. (Accessed March 4, 2025).
8. Pierson, P. (2001). *The new politics of the welfare state*. Washington, D.C.: Georgetown University Press. URL: <https://press.georgetown.edu/book/new-politics-welfare-state>. (Accessed April 20, 2025).
9. OECD. (2022). *OECD pensions outlook 2022*. Paris: OECD Publishing. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-pensions-outlook-2022_20c7f443-en. (Accessed May 3, 2025).
10. Deacon, B. (1997). *Global social policy: International organizations and the future of welfare*. London: SAGE Publications. URL: https://books.google.com/books/about/Global_Social_Policy.html?id=cIS8nQAACA-AJ. (Accessed February 13, 2025).
11. Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press. URL: <https://press.princeton.edu/books/paperback/9780691038274> (Accessed March 29, 2025).
12. Holland, J. H. (1995). *Complex adaptive systems*. New York: Basic Books. URL: <https://press.princeton.edu/books/hardcover/9780691127027>. (Accessed April 3, 2025).
13. Barrientos, A. (2024). *Social protection in Latin America: Causality, stratification and outcomes*. Cham: Palgrave Macmillan. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-49795-7>. (Accessed February 17, 2025).
14. Hanappi, T. (2006). *Reforming pensions in Europe*. London: Routledge. (Accessed January 30, 2025).

15. Nebaba, N. O. (2014). The system of non-state pension provision in Ukraine: Current state, problems and development prospects. *Young scientist*, no. 12(2), pp. 41–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_12%282%29__12. (Accessed April 12, 2025). [in Ukrainian].
16. Maliovanyi, M. I. (2016). *Financial aspects of the functioning of the social protection system in Ukraine*. Uman: Sochynskyi M. M. 496 p. [in Ukrainian].
17. Orszag, P. R., Stiglitz, J. E. (2001). *Rethinking pension reform: Ten myths about social security systems*. Washington, D. C.: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/13953> (Accessed March 1, 2025).

Annotation

Malyovanyi M. I., Bondarenko N. V., Orlov I. O.

The Economic Essence and Principles of Functioning of the Non-State Social Insurance System

The article examines the economic essence and principles of functioning of the non-state social insurance system as a key element of the modern model of social protection. The authors emphasize that in the context of growing social risks, budget constraints, and demographic changes, non-state social insurance is gaining increasing importance as an additional source of ensuring citizens' social security. It is substantiated that this system is complex, dynamic, and multi-component, and its functioning is ensured through the interaction of such structural elements as subjects (policyholders, insurers, the state as regulator), objects (insurance products), infrastructure (financial institutions, technological platforms, consulting structures), and the regulatory mechanism (legislative acts, norms, supervisory bodies).

The study analyzes the typology of relationships formed within the system: financial (flow of insurance contributions, investment), infrastructural (digital platforms, process management), regulatory (interaction with the state, compliance with standards), and social (interaction with the population, formation of trust and a culture of saving). Functional areas of the system's activity are outlined, in particular its social, financial, regulatory, and economic functions. Within each of these, specific mechanisms of implementation are disclosed – from providing insurance protection to the population to the accumulation of resources for investment in national economic projects. Special attention is paid to the analysis of the principles of system functioning that ensure its adaptability, efficiency, and stability. The key principles identified include voluntary participation, accumulation, financial sustainability, transparency, flexibility, equal access, economic efficiency, state supervision, competitiveness, and social orientation. It is concluded that the system of non-state social insurance should be considered an integral part of the state's socio-economic policy. Its further improvement requires the development of the regulatory and legal framework, the implementation of innovative technologies, the enhancement of financial literacy among the population, and the strengthening of institutional trust in non-state insurers.

Key words: non-state social insurance, social protection system, insurance products, insurance functions, principles of functioning, financial sustainability, regulatory mechanism, institutional approach, infrastructure, social risks.